

Ihmisoikeusliitto

Ulkoasiainministeriö
Oikeuspalvelu
Ihmisoikeustuomioistuin- ja
-sopimusasioiden yksikkö

29.09.2023

Asia: VN/24459/2023

Lausunto uudistetusta sopimusluonnoksesta oikeudellisesti sitovasta asiakirjasta ihmisoikeuksista monikansallisten yhtiöiden ja muiden yritysten toiminnassa

Ihmisoikeusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua uudistetusta sopimusluonnoksesta oikeudellisesti sitovasta asiakirjasta ihmisoikeuksista monikansallisten yhtiöiden ja muiden yritysten toiminnassa.

Ihmisoikeusliitto pitää sitovan sopimuksen kehittämistä oleellisen tärkeänä keinona turvata ihmisoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen ja taata ihmisoikeusloukkausten uhrien pääsy oikeuteen. Vaikka kansallisen ja alueellisen tason lainsäädännön kehittäminen on tärkeää, ei se ole riittävä keino luonteeltaan globaalin ongelman ratkaisemiseksi. Sitova sopimus tukisi myös EU:n oman sääntelyn toimeenpanoa ja asettaisi eurooppalaiset yritykset muiden kanssa yhdenvertaisempaan asemaan.

Heinäkuussa julkaistu päivitetty sopimusluonnos on aiempaa selkeämpi, mutta siihen sisällytyt muutokset ovat osin epäjohdonmukaisia ja ihmisoikeuksien turvaamisen tavoitteen näkökulmasta heikkoja ja epätarkoituksenmukaisia. Joitakin aiemmin mukana olleita tärkeitä elementtejä on käsillä olevasta luonnoksesta jätetty pois.

Ihmisoikeusliitto pitää tekstiä heikennyksenä suhteessa edelliseen, kolmanteen revisoituun sopimusluonnokseen, ja korostaa tarvetta jatkaa tekstin vahvistamista ihmisoikeusloukkausten ehkäisemiseksi ja uhrien oikeussuojan turvaamiseksi.

Nostamme esiin tekstiin sisältyvät seuraavat keskeiset ongelmat:

- Viittaukset sopimusmääräysten sopeuttamiseen **kansalliseen lainsäädäntöön** ja hallintojärjestelmiin heikentävät tekstiä oleellisesti ja ovat kansainvälisen sitovan sopimuksen tarkoituksen vastaista. Viittaukset on nyt poistettu kohdista 8.1, 9.1 ja 10.1, mutta ne tulee poistaa myös kohdista 7.2, 7.4; 8.2, 8.4, 8.5; 9.3.

- Teksti ei erottele riittävän selkeästi yrityksen oman toiminnan **suoria ihmisoikeusvaikutuksia** (ja niihin liittyviä vastuita) ja **epäsuoria** (esimerkiksi arvoketjussa syntyviä) vaikutuksia. Ero tulee selkeyttää johdonmukaisesti koko dokumentissa YK:n ohjaavaa periaatetta 19 vastaavalla tavalla. Yritysten oikeudellista vastuuta (Art 8.7) ei tule rajoittaa niihin tilanteisiin, joissa ihmisoikeusloukkauksia aiheutuu kyseisen yrityksen kontrolloiman, johtaman tai valvojan toiminnasta, vaan vastuu on ulotettava myös muihin tilanteisiin, esimerkiksi alihankkijoihin ja arvoketjuihin.
- Luonnos sisältää viittauksia yritystoiminnan haitallisten **ihmisoikeusvaikutusten hillitsemiseen** (*mitigation*), mikä antaa vaikutelman siitä, että ihmisoikeusloukkausten tapahtuminen yritystoiminnan seurauksena hyväksyttäisiin, mikäli niitä kuitenkin pyrittäisiin hillitsemään. Termin käyttö on rajattava niihin kohtiin, joissa puhutaan riskien vähentämisestä, ja se tulee poistaa tekstistä siltä osin, kun se viittaa ihmisoikeusloukkausten vähentämiseen. Näin onkin tehty kohdassa PP12, mutta vastaavaa eroa on noudatettava myös huolellisuusveloitteeseen liittyen kohdissa 1.8 ja 2(e).
- Yritystoiminnasta aiheutuvista ihmisoikeusloukkauksista käytetyn termin *human rights abuse* lisäksi tekstiin tulisi sisällyttää valtiotoimijaan viittaava käsite **human rights violations**. Näin sopimuksen ulottuminen koskemaan valtioiden harjoittamaa taloudellista toimintaa ja sen ihmisoikeusvaikutuksia olisi selkeämpi (Esim. kohdat 1 ja 9.1).
- Sopimustekstiä heikentää se, että kansainvälisessä **ihmisoikeuslainsäädännössä käytettävää termistöä on korvattu soft law** -instrumenteissa ja yrityskielessä käytettävillä termeillä, esimerkiksi koskien yritysten veloitetta kunnioittaa ihmisoikeuksia (*obligation*-käsitteen sijaan *responsibility*) tai puhuttaessa ihmisoikeusrikkomusten (*abuses*) sijaan ihmisoikeusvaikutuksista (*impact*).
- Tekstistä on poistettu viittauksia yritystoiminnan **ympäristö – ja ilmastovaikutuksiin, ja ne on palautettava** (esim. Art. 1). Useiden maiden ehdottamat viittaukset kansainväliseen humanitaariseen oikeuteen ja rikosoikeuteen sekä konfliktialueilla edellytettävään erityiseen huolellisuuteen on myös sisällytettävä sopimustekstiin.
- Sopimuksessa turvattavien **ihmisoikeuksien määritelmä on kaventunut** olennaisesti myös soveltamisalaa koskevassa artiklassa 3, ja viittaa ainoastaan kunkin valtion ratifioimiin sopimuksiin (toisin kuin Art. 4.1). Tekstiin on palautettava aiemman luonnoksen mukaisesti viittaukset mm. ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen, keskeisiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja ILO:n yleissopimuksiin.
- **Huolellisuusveloitteen** ja sen edellyttämän prosessin määritelmä (Art. 1.8) poikkeaa kansainvälisistä standardeista. Potentiaalisen vaikutuksen arviointi on olennainen osa huolellisuusveloitetta, ja kuten YK:n ohjaavissa periaatteissa ja OECD:n ohjeissa, tulee sopimustekstissä viitata tosiasiallisten vaikutusten ohella myös potentiaaliin vaikutuksiin. Toiseksi tekstissä tulee viitata huolellisuusveloitteen jatkuvaan luonteeseen. Kolmanneksi, huolellisuusveloitteprosessiin on otettava mukaan OECD-ohjeiden mukaiset vaiheet 1 ja 6.

Yksittäisiin tekstikohtiin sisältyvistä ongelmista nostamme seuraavat:

- Artiklassa 6 ei käsitellä valtion roolia taloudellisena toimijana, jolla on erityinen velvollisuus kunnioittaa ihmisoikeuksia. Tekstiin tulee sisällyttää selkeä viittaus valtion huolellisuusvelvoitteeseen sen harjoittaessa taloudellista toimintaa tai tarjotessa tukea yrityksille, esimerkiksi myöntäessään vientilupia.
- Art. 7 on vahvistunut mm. asianmukaisen, riittävän ja tehokkaan oikeusavun tarjoamista koskien, mutta oikeuksiin ja korvauksiin pääsyä estävät keskeiset tekijät käsitellään edelleen liian epämääräisellä tasolla. *Forum non conveniens* -periaate tulee mainita poistettavana oikeudellisena esteenä.
- Oikeudellista vastuuta (Art. 8) ja toimivaltaa (Art. 9) koskevat osiot ovat aiempaa heikompia. Vastuu huolellisuusvelvoitteen laiminlyönnistä tulee määritellä riippumatta siitä, johtaako se ihmisoikeusloukkauksiin (Art 8.7). Erityinen viittaus vakavista yritystoimintaan liittyvistä ihmisoikeusloukkauksista seuraavaan rikosoikeudelliseen vastuuseen tulee palauttaa tekstiin. Viittaukset *forum necessitatis* -periaatteeseen ja toisiinsa läheisesti liittyvien kanteiden yhdistämiseen tulee palauttaa, ja *forum non conveniens*-periaatteen käyttöä kieltävä kohta selkiyttää.
- Kohta 8.7 on mukana muutosmerkinnät sisältävässä tekstissä, mutta näyttää puuttuvan puhtaaksi kirjoitetusta versiosta.
- Kohta 14.5 (b) (kauppa- ja investointisopimusten johdonmukaisuus kansainvälisen ihmisoikeuslainsäädännön kanssa) on palautettava tekstiin.

